

Interculturele literaire competentie – een veelbelovend idee voor de toekomst van het onderwijs in de moderne vreemde talen

WANDER LOWIE

Esther Schat (2022). *Integrating intercultural literary competence: An intervention study in foreign language education*. Universiteit Utrecht. ISBN: 978-94-6458-385-4. 279 blz.

Het proefschrift van Esther Schat laat overtuigend zien dat het kan: succesvol combineren van lesgeven in het voortgezet onderwijs en werken aan een promotieonderzoek met een Dudoc-Alfa beurs. Het onderzoek is bovendien een geslaagd voorbeeld van de intentie van de DDA-beurzen om onderzoek en het onderwijs dichter bij elkaar te brengen. Door onderzoek te doen dat wordt uitgevoerd op school, maar ook door onderzoek te doen dat zeer dicht ligt bij de onderwijspraktijk en een directe en belangrijke toepassing in het onderwijs kan hebben. Schat benadrukt het belang van interculturele competentie voor het succesvol functioneren in onze maatschappij en de belangrijke rol die het onderwijs kan spelen in de ontwikkeling hiervan. Als we mogen uitgaan van de uitwerking van Curriculum.nu in de richting die is ingezet in de eerste fase en de concepten van de vakvernieuwingscommissie, kunnen we verwachten dat interculturele competentie ook in de toekomst een prominente rol zal hebben in het onderwijs in de moderne vreemde talen. En als we interculturele competentie koppelen aan taalbewustheid en taalvaardigheid, kan de toekomstige inhoud van het onderwijs in de moderne vreemde talen het best worden omschre-

ven als de ontwikkeling van Interculturele Communicatieve Competentie (ICC, zie Byram, 1997, 2021; zie ook de laatste versie van de visie van het Meesterschapsteam Moderne Vreemde Talen, 2022).

Terwijl de meeste docenten het eens zullen zijn over het belang van ICC, is er minder duidelijkheid over de beste manier om deze competentie te oefenen en te verwerven. Schat beargumenteert dat de vijf componenten van interculturele competentie zoals besproken door Byram (1997) goed kunnen worden bereikt met behulp van literaire teksten. Bij het werken met literaire teksten vanuit een dialogische benadering zijn er twee typen dialoog: die tussen de lezer en de tekst, en die tussen de lezer en andere lezers. Via de dialoog met de tekst leert de leerling zich inleven in andere culturele perspectieven, leert hij over sociale groepen in andere samenlevingen en kan hij deze culturele perspectieven spiegelen aan de eigen ervaring. De dialoog met andere lezers stimuleert de communicatie in de andere taal, maar geeft ook voeding aan het kritisch bespreken van de tekst. Op deze manier kunnen alle vijf de componenten van Byram's ICC worden geoefend via het Interculturele Literaire Competentie (ILC)-model, een geïntegreerde benadering van literatuuronderwijs die de kern vormt van de theoretische onderbouwing van het proefschrift van Schat (zie figuur 1, waarin de leeruitkomsten voor het model schematisch zijn weergegeven). De aanpak vanuit ILC wijkt af van het reguliere literatuuronderwijs

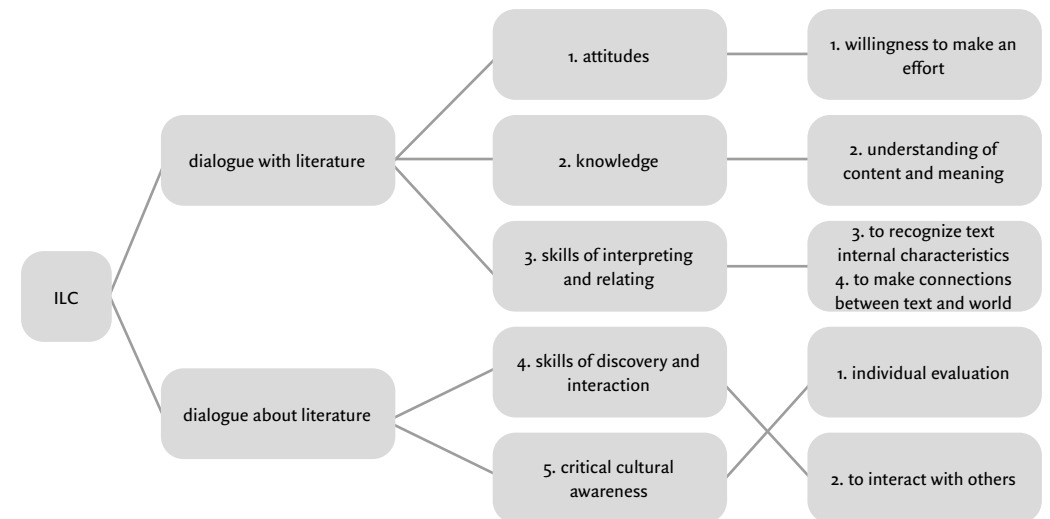
waarin doorgaans een sterke nadruk ligt op leesvaardigheid. De integratie van taal en literaire inhoud is een mooi voorbeeld van CLIL (Content and Language Integrated Learning). Maar waar CLIL vooral bekend is van de manier waarop in het tweetalig onderwijs de inhoud van de "inhoudsvakken" samenvalt met de ontwikkeling van de tweede taal, benadrukt Schat met haar aanpak de inhoudelijke kant van de taal zelf.

In haar proefschrift onderzoekt Schat in hoeverre de uitgangspunten en idealen met betrekking tot Interculturele Literaire Competentie (ILC) en geïntegreerd CLIL-literatuuronderwijs daadwerkelijk kunnen worden toegepast in het talenonderwijs, uitgevoerd voor Spaans in de bovenbouw van het vwo. Dit heeft zij gedaan in drie stappen: 1. Het definiëren van de beoogde en haalbare resultaten door middel van vragenlijsten. Via de vragenlijsten wordt onderzocht hoe docenten in Nederland staan tegenover de uitgangspunten van het ILC-model, wat

dit betekent voor de manier waarop deze vorm van literatuuronderwijs kan worden opgezet en wat de haalbare leeruitkomsten zouden zijn van deze aanpak.

2. Het ontwikkelen van een instrument om de opbrengsten van ILC vast te stellen als dit wordt uitgevoerd in de bovenbouw van het vwo, en het ontwikkelen van lesmaterialen waarmee de gewenste resultaten kunnen worden bereikt.
3. Het evalueren van het gebruik van de lesmaterialen in de lespraktijk, door middel van een interventieonderzoek waarin wordt onderzocht hoe interculturele competentie zich ontwikkelt bij de deelnemers aan het onderzoek en hoe de constructen rond ILC kunnen worden verfijnd.

De resultaten van de eerste fase van het onderzoek laten vooral zien dat er een gapend gat zit tussen wat docenten belangrijk vinden en wat er gebeurt in de dagelijkse lespraktijk. Aan het vragenlijstonderzoek deden 363 docenten Duits, Frans en Spaans mee als

Figuur 1. Schematische weergave van de leeruitkomsten voor het model van Interculturele Literaire Competentie, zoals voorgesteld door Schat (2022, p.76)

respondenten, verspreid over Nederland. In hun antwoorden onderschrijven de docenten het belang van interculturele competentie in het talenonderwijs, maar zij geven ook aan dat er in de praktijk weinig van terecht komt. Mogelijke oorzaken zijn een beperkte kennis van de materie en het ontbreken van geschikt lesmateriaal voor interculturele competentie. Een opvallende uitkomst van het vragenlijst-onderzoek is ook dat interculturele kennis door docenten vrijwel nooit wordt gekoppeld aan literatuuronderwijs. En hoewel docenten het belang benadrukken van persoonlijke en literaire ontwikkeling, beperkt het literatuuronderwijs zich in de praktijk bijna altijd tot een vorm van leesvaardigheid. Een CLIL-aanpak, met ruimte voor productieve vaardigheden binnen het literatuuronderwijs, komt onder de deelnemende docenten vrijwel niet voor.

In een tweede, voorbereidende fase van het onderzoek is een zelfevaluatie-instrument ontwikkeld om op een betrouwbare manier de ontwikkeling van ILC in kaart te brengen. Dit instrument, de ILCQ, bouwt voort op can-do stellingen over ILC die zijn gebaseerd op de vijf leeruitkomsten voor attitudes, kennis en vaardigheden, zoals uitgewerkt in figuur 1. Deze leeruitkomsten zijn weer gebaseerd op een grondige analyse van het begrip ILC, waarvoor de relevante literatuur is geraadpleegd en waarvoor hardopdenksessies met leerlingen zijn uitgevoerd. De vragenlijst met de can-do stellingen is gebruikt in de klas, waarbij 164 leerlingen uit de bovenbouw van het vwo de stellingen hebben gescoord op 7 punts-Likert schalen. Uit een toetsing met factoranalyses bleek dat het zelfevaluatie-instrument kan worden ingezet als een valide en betrouwbare instrument voor de toetsing van ILC.

Een volgende stap in deze voorbereidende fase van het onderzoek is de selectie van literaire teksten als basis van het lesmateriaal voor het interventieonderzoek. De selectie

van de teksten is gedaan aan de hand van vier ontwerpprincipes voor de lessenserie die voortbouwen op de CLIL-parameters: cultuur, inhoud, communicatie en cognitie. Voor de eisen voor de selectie van de literaire teksten betekent dit dat de teksten de duale concepten van cultuur en identiteit moeten bespreken, dat in de teksten sociale rechtvaardigheid aan de orde moet komen die de leerlingen kunnen verbinden aan de werkelijkheid, dat de teksten een betekenisvolle dialoog onder leerlingen moeten stimuleren en dat de teksten de structuur moeten volgen van waarnemen, vergelijken, interageren en reflecteren. Op basis van deze ontwerpprincipes zijn drie literaire teksten geselecteerd, die zijn opgenomen in drie werkboekjes als lesmateriaal voor het interventieonderzoek:

- *Los ojos de Carmen* (Moscoso, 2020)
- *Caravana al Norte* (Argueta & Monroy, 2019)
- *Abdel* (Páez, 2015)

Het lesmateriaal is stapsgewijs besproken met leerlingen en docenten en daarna verder aangepast, uitgewerkt en verfijnd tot werkbaar lesmateriaal dat kan worden geëvalueerd met het ILCQ-vragenlijstinstrument dat voor dit onderzoek is ontwikkeld.

In de derde fase van het onderzoek is het materiaal gebruikt en zijn de leeropbrengsten geëvalueerd. Na een pilot waarin verschillende prototypes van de methode zijn getest, is een longitudinaal interventieonderzoek opgezet met 274 leerlingen die Spaans hebben gekozen in de bovenbouw van het vwo, op zeven verschillende scholen. Via het interventieonderzoek is de effectiviteit van de methode in kaart gebracht over een periode van twee schooljaren. Daarbij is gebruik gemaakt van een “switch replication design”, waardoor alle deelnemende leerlingen hebben meegedaan in zowel de experimentele conditie als de controleconditie, die tussen het eerste en het tweede schooljaar werden verwisseld. Dit is een mooie manier om toevallige verschillen tussen groepen

door individuele verschillen te neutraliseren. De resultaten laten zien dat de leerlingen in de experimentele conditie (gebaseerd op taalgerichte en interculturele literatuurdidactiek) significant meer vooruitgang boeken op interculturele literaire competentie dan de controlegroep (gebaseerd op regulier literatuuronderwijs). Opvallend positief waren de sterke effecten voor een kritisch cultureel bewustzijn en voor vaardigheden van interactie en ontdekking. Helaas konden door de (COVID-) omstandigheden niet de productieve vaardigheden worden meegenomen in het kwantitatieve onderzoek. Om die reden werd het onderzoek afgesloten met een kwalitatieve evaluatie van boekverslagen die door de leerlingen zijn geschreven in de doeltaal. De analyse van de boekverslagen, die met behulp van een rubric zijn beoordeeld, laat zien dat de leerlingen op een inzichtelijke manier verslag doen over hun kritische analyse van de teksten en zijn veelbelovend voor de gebruikte methode. Interculturele Literaire Competentie, zoals gedefinieerd en onderzocht in dit proefschrift, is een eye-opener en een aanrader voor het onderwijs. Het onderzoek toont aan dat het mogelijk is om het talenonderwijs inhoudelijk relevant en uitdagend te maken, en dat het bestuderen en dialogisch benaderen van literatuur een belangrijke meerwaarde heeft voor de interculturele ontwikkeling van leerlingen. Het laat bovendien overtuigend zien dat een inhoudelijke benadering van literatuur ver uitstijgt boven het gebruik van literatuur als vorm van leesvaardigheidsoefening.

Het onderzoek van Schat past uitstekend in deze tijd, waarin we aan de vooravond staan van een nieuw curriculum voor (onder meer) de moderne vreemde talen. Van verschillende kanten (Meesterschapsteam MVT, tussenproducten van Curriculum.nu, concepten van de Vakvernieuwingscommissie) is benadrukt dat er kansen zijn voor het curriculum van de moderne vreemde talen door

het talenonderwijs inhoudelijk te maken. En hoewel dit uitgangspunt theoretisch goed is onderbouwd, komt de uitwerking ervan in veel gevallen niet verder dan abstracte ideeën en een paar mooie voorbeelden. Het proefschrift van Schat zet een belangrijke stap in de richting van een concrete uitwerking van inhoudelijk talenonderwijs, waarin op een frisse en vernieuwende manier de literatuur wordt ingezet voor de ontwikkeling van interculturele competentie. Het onderzoek laat het belang zien van de integratie van vaardigheden en kennis in het onderwijs. Waar in het verleden (te veel) is ingezet op het opknippen van de taalvaardigheden in losse taken en afzonderlijke kennis over grammatica, laat het proefschrift van Schat de waarde zien van een holistische aanpak van talen en inhoud met logisch geïntegreerde vaardigheden, als een vorm van onderwijs die op de toekomst is voorbereid.

Zoals bij vrijwel alle proefschriften zijn er bij het werk van Schat een aantal kanttekeningen te plaatsen bij de gevolgde aanpak en de context van het onderzoek. De belangrijkste beperking is waarschijnlijk dat het onderzoek is ontworpen en uitgevoerd binnen een fase (bovenbouw) van een schooltype (vwo) en voor een taal (Spaans) waar positieve resultaten waarschijnlijk gemakkelijker kunnen worden behaald dan voor bijvoorbeeld voor Engels in het VMBO. Dat is niet erg, want we moeten ergens beginnen en dan is het logisch om een context te kiezen waarin literatuur toch al onderdeel uitmaakt van het onderwijs. Maar het maakt wel nieuwsgierig naar de kansen voor het breder inzetten van de ontwikkeling van interculturele literaire competentie. Dat zou kunnen betekenen dat de in dit proefschrift wat nauwgedefinieerde definitie van Literatuur (met een hoofdletter) moet worden opgerekt, en dat ook film en misschien zelfs beeldende kunst kunnen worden ingezet als dragers van cultuur en bronnen van analyse en dialogen met en over

cultuur in de moderne vreemde talen. En waarom ook niet? Een vervolgonderzoek met deze inzet lijkt me zeer de moeite waard. Ook het systematisch toetsen van productieve vaardigheden als opbrengst van de voorgestelde methode zou een waardevolle aanvulling zijn.

Het proefschrift van Schat is een sterk voorbeeld van zorgvuldig ontwerponderzoek met, binnen de context van Spaans in de bovenbouw van het vwo, omvangrijke en representatieve steekproeven. De grondige aanpak met weloverwogen stappen in het ontwikkelen van zowel de materialen als het instrumentarium verdient navolging. Het onderzoek is diep geworteld in de onderwijspraktijk en laat duidelijk zien dat een goede docent ook een uitstekend onderzoeker kan zijn. Een onderzoeker die de leerlingen, de collega's en de schoolcontext kent en samen met een sterk begeleidingsteam onderzoek opzet en uitvoert dat er echt toe doet. Daarmee is het proefschrift ook een aanrader voor Dudoc-Alfaonderzoek en hopelijk een bron van inspiratie voor docenten die overwegen een aanvraag te doen voor de volgende subsidieronde voor DDA, die we begin 2024 verwachten.

LITERATUUR

- Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Multilingual Matters.
- Byram, M. (2021). *Teaching and assessing intercultural communicative competence –revisited (2nd ed.)*. Multilingual Matters.
- Meesterschapsteam Moderne Vreemde Talen (2022). *Visie op de toekomst van het curriculum Moderne Vreemde Talen*. <https://modernevreemdetalen.vakdidactiekgw.nl/> (19-09-2022).

WANDER LOWIE is hoogleraar in de Toegepaste Taalwetenschap aan de Rijksuniversiteit Groningen en Associate Editor van *The Modern Language Journal*. Zijn onderzoek richt zich op processen van tweedetaalverwerving. Hij heeft hierover meer dan 70 artikelen en hoofdstukken geschreven en is (co-)auteur van zes boeken binnen de Toegepaste Taalwetenschap. Als voorzitter van het Meesterschapsteam Moderne Vreemde talen, een samenwerkingsverband van vijf Nederlandse universiteiten, houdt hij zich bezig met de toepassing van dit onderzoek op het onderwijs in de moderne vreemde talen.